कुत्स आङ्गिरसः। अग्निः(जातवेदाः), ८ (त्रयः पादाः) देवाः, १६ उत्तरार्धस्य अग्निः, मित्रवरुणादितिसिन्धुपृथिवीद्यावो वा। जगती, १५-१६ त्रिष्टुप्।

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं महेमा मनीषया।

भद्रा हि नः प्रमतिरस्य संसद्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०१

अर्हते- पूज्याय। जातवेदसे- जातविद्याय जातानां वेदित्रे। रथमिव- लक्ष्यप्रापकवाहनमिव। मनीषया- सूक्ष्मबुद्ध्या। इमम्- एनम्। स्तोमम्- मन्त्रम्। सम्- सम्यक्। महेम- विस्तारयामः। अस्य- एतस्याग्नेः। संसदि- सत्सभायाम्। नः- अस्माकम्। प्रमतिः- प्रकर्षभावनम्। भद्रा- मङ्गळं भवतु। अग्ने- सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्प। वयम्। तव- भवतः। सख्ये- मैत्र्याम्। मा रिषाम- हिंसिता न भवाम। रिष हिंसायाम्॥१॥

यस्मै त्वमायजसे स साधत्यनर्वा क्षेति दधते सुवीर्यम्।

स तूताव नैनमश्नोत्यंहतिरग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०२

यस्मै। त्वम्। आयजसे- आचार्यः सन् यजसि। सः। साधति- साधयति। अनर्वा- प्राणातीतः। अर्वा अश्वः। अश्वः प्राणप्रतीकः। क्षेति- निवसति। सुवीर्यं- शोभनशक्तिम्। दधते- धरते। सः। तूताव- वर्धते। अंहतिः- पापबुद्धिः। एनम्- एतम्। न अश्नोति- न व्याप्नोति॥२॥

शकेम त्वा समिधं साधया धियस्त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्।

त्वमादित्याँ आ वह तान्ह्युश्मस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०३

Dr. Ranganji

त्वा- भवन्तम्। समिधम्- सम्यगिद्धम्। शकेम- कर्तुं शक्ताः भूयास्म। धियः- अस्मदर्थं चित्तधारणाः। साधय। त्वे- त्वयि। आहुतम्- समर्पितम्। हविः- पुरोडाशध्यानभावनादिहव्यम्। देवाः- द्योतनशक्तयः। अदन्ति- भक्षयन्ति गृह्णन्ति। त्वम्। आदित्यान्- अखण्डप्रकृतिजान्देवान्। आ वह- प्रापय। तान्। हि। उश्मसि- कामयामहे ॥३॥

भरामेध्मं कृणवामा हवींषि ते चितयन्तः पर्वणापर्वणा वयम्।

जीवातवे प्रतरं साधया धियोऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०४

चितयन्तः- प्रज्ञावन्तः सन्तो वयम्। ते- भवदर्थम्। पर्वणापर्वणा- पर्वणि पर्वणि। इध्मम्- इन्धनसाधनं दार्वात्मकमाधिभौतिके श्रद्धात्मकमाध्यात्मिके। भराम- संपादयाम। हवींषि- चरुपुरोडाशध्यानभावनादीनि हवींषि। कृणवाम- करवाम। जीवातवे- जीवनौषधाय। धियः- धारणाम्। प्रतरम्- प्रकृष्टतरम्। साधय- निष्पादय ॥४॥

विशां गोपा अस्य चरन्ति जन्तवो द्विपच्च यदुत चतुष्पदक्तुभिः।

चित्रः प्रकेत उषसो महाँ अस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०५

अस्य- एतस्याग्नेः। जन्तवः- प्रभवा रश्मयः। विशाम्- प्रजानाम्। गोपाः- पालकाः। चरन्ति। उत- अपि च। द्विपच्च- मनुष्याश्च। चतुष्पत्- पशवश्च। अक्तुभिः- अञ्जकैरग्नेः किरणैः पालिता भवन्ति। उषसः- ज्ञानोदयदेवतायाः। चित्रः- असाधारणः। महान्। प्रकेतः- प्रकर्षेण ज्ञापयिता। असि- भवसि ॥५॥

त्वमध्वर्युरुत होतासि पूर्व्यः प्रशास्ता पोता जनुषा पुरोहितः।

विश्वा विद्वाँ आर्त्विज्या धीर पुष्यस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०६

Dr. Ranganji

त्वम्। अध्वर्युः- ध्वररहितकर्मकर्ता याजुषः। होता असि- देवानामाह्वाता ऋग्वेदी भवसि। पूर्व्यः- पुराणः। प्रशास्ता- प्रकर्षेण शिक्षकः। पोता- शोधयिता। जनुषा- जन्मना। पुरोहितः- पुरतः हिताय स्थापितः। विद्वान्- ज्ञानी। धीर- धारणावन्। आर्त्विज्या- मार्गदर्शनेन। विश्वा- सर्वाणि। पुष्यसि ॥६॥

यो विश्वतः सुप्रतीकः सदृङ्ङसि दूरे चित्सन्तळिदिवाति रोचसे।

रात्र्याश्चिदन्धो अति देव पश्यस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०७

सुप्रतीकः- शोभनरूपः। विश्वतः- सर्वस्मादपि। सदृङ्ङसि- अन्यूनः सदृशो भवसि। त्वत्सदृशस्त्वमेवेत्यर्थः। दूरे। चित्- एव। सन्। तळिदिव- समीपस्थ इव। अति रोचसे- अतिशयेन शोभसे। अतिसूक्ष्मचिदाकशस्थेपि चित्ते निकटे एव प्रज्ञापितोसीत्याध्यात्मिके। देव- द्योतनशील। रात्र्याः- निशायाः। चित्- एव। अन्धः- अन्धकारम्। अति- अतिक्रम्य। पश्यसि ॥७॥

पूर्वो देवा भवतु सुन्वतो रथोऽस्माकं शंसो अभ्यस्तु दूढ्यः।

तदा जानीतोत पुष्यता वचोऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०८

सुन्वतः- रसनिष्पादकस्य। रथः- लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकवाहनम्। पूर्वः- प्रथमम्। भवतु- अस्तु। देवाः- द्योतनशीलाः। अस्माकम्- नः। शंसः- देवस्तुतिः। दूढ्यः- दुर्धियः। अभि अस्तु- अभिभवतु। उत- अपि च। तत् वचः- तं मन्त्रम्। आ- आभिमुख्येन। जानीत- अवगच्छत। पुष्यत- पोषणं कुरुत ॥८॥

वधैर्दुःशंसाँ अप दूढ्यो जहि दूरे वा ये अन्ति वा के चिदत्रिणः।

Dr. Rangaji

अथा यज्ञाय गृणते सुगं कृध्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.०९

ये केचित्- याः काश्चित्। अत्रिणः-अदनशीलाः सुखादिदुःखनिधना भावनाः। दूरे वा अन्ति वा- दूरे निकटे वा सन्ति ताः। दुःशंससान्- निन्दितव्याः। दूढ्यः- दुर्धियः। वधैः- विनाशैः। अप जहि। अथ- अनन्तरम्। गृणते- त्वत्स्तुतिमयाय। यज्ञाय- उपासनाय। सुगम्- शोभनमार्गम्। कृधि- कुरु ॥९॥

यदयुक्था अरुषा रोहिता रथे वातजूता वृषभस्येव ते रवः।

आदिन्वसि वनिनो धूमकेतुनाग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.१०

यत्- यदा। अरुषा- रोचमानौ। रोहिता- अश्वौ। रथे- स्ववाहने। अयुक्थाः- योजितवानसि। तदा। ते- तव। रवः- शब्दः। वृषभस्येव- महोक्षस्येव भवति। आत्- अनन्तरम्। धूमकेतुना- धूमेन ज्ञायमानस्य भवत्तेजसा। वनिनः- शरणागतान्। इन्वसि- व्याप्नोषि। इवि व्याप्तौ ॥१०॥

अध स्वनादुत बिभ्युः पतत्रिणो द्रप्सा यत्ते यवसादो व्यस्थिरन्।

सुगं तत्ते तावकेभ्यो रथेभ्योऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.११

अध- अथ। स्वनात्- शब्दात्। पतत्रिणः- मरुद्भिर्वायुविशेषैः पात्यमाना वृक्षाः। उत- अपि। बिभ्युः- बिभ्यति। पृथिवी जडशरीरप्रतीकभूता। तद्रुहा वृक्षा जडसंबन्धिविषयभोगास्तद्वासनाश्च। ते महीरुहा बिभ्यति। यत्- यदा। ते- तव। यवसादः- तृणदाहकाः। तृणान्यपि महीरुहा इव पृथिव्युपलक्षितजडसंबन्धिविषयभोगास्तद्वासना एव। द्रप्सः- ज्वालाः। वि- विशेषेण। अस्थिरन्- अवतिष्ठन्ते। तत्- तदा। ते- तव मार्गः। तावकेभ्यो रथेभ्यः- भवद्वाहनेभ्यः। सुगम्-

Dr. Ranganji

शोभनगमनाय भवति। सर्वभूतहितक्रतुः स्वार्थवासना भस्मीकुर्वन् चिद्व्योम्नि व्याप्तये शोभनमार्गं प्राप्नोतीत्यध्यात्मविवरणम् ॥११ ॥

अयं मित्रस्य वरुणस्य धायसेऽवयातां मरुतां हेळो अद्भुतः।

मृळा सु नो भूत्वेषां मनः पुनरग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.१२

अयम्- अयमुपासकः। मित्रस्य- स्नेहाधिदैवतस्य। वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्य। धायसे- धारणायै भवतु। अवयाताम्- दिवोऽधस्तादन्तरिक्षे गच्छताम्। मरुताम्- वायुभूतानां प्राणविशेषाणाम्। हेळः- क्रोधोपलक्षितोद्वेगः। अद्भुतः- विस्मयजनकः। एषाम्- एतेषां मरुताम्। मनः- चित्तम्। पुनः। भूतु- प्रसन्नं भवतु। नः- अस्मान्। सु- सुष्ठु। मृळ- सुखय। मृड सुखने ॥१२ ॥

देवो देवानामसि मित्रो अद्भुतो वसुर्वसूनामसि चारुरध्वरे।

शर्मन्स्याम तव सप्रथस्तमेऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.१३

देवानाम्- द्योतनशक्तीनाम्। देवः- द्योतनशीलः। असि- भवसि। अद्भुतः- आश्चर्यजनकः। मित्रः- स्निग्धः। असि- भवसि। वसूनाम्- सम्पदाम्। वसुः- सम्पत्। असि। अध्वरे- ध्वररहितकर्मणि। चारुः- सुन्दरः। तव- भवतः। सप्रथस्तमे- अतिशयेन सर्वतो विस्तीर्णे। शर्मन्- मङ्गळे। स्याम- भवेम ॥१३ ॥

तत्ते भद्रं यत्समिद्धः स्वे दमे सोमाहुतो जरसे मृळयत्तमः।

दधासि रत्नं द्रविणं च दाशुषेऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव॥ १.०९४.१४

स्वे दमे- स्वसदने ऋताख्ये। अग्नेः सदनं हृदयमिति श्रुतिः। तयेष्यारोहात्मानमिति श्रुतेः। समिद्धः- सम्यगुद्दीपितः। यत्- यदा राजसे। तत्- तदा। ते- भवतस्तेजः। भद्रम्- मङ्गळं भवति।

Dr. Rangani

सोमाहुतः- समर्पितरससन्तर्पितः। मृळयत्तमः- अतिशयानन्दजनकः सन्। जरसे- स्तूयसे। दाशुषे- दात्रे। रत्नम्- रमणीयम्। द्रविणम्- वित्तम्। च। दधासि- प्रयच्छसि ॥१४॥

यस्मै त्वं सुद्रविणो ददाशोऽनागास्त्वमदिते सर्वताता।

यं भद्रेण शवसा चोदयासि प्रजावता राधसा ते स्याम॥ १.०९४.१५

अदिते- अखण्डप्रकृते। अदितिशब्देनाग्निस्वरूपनिर्देशः। यस्मै। सर्वताता- सर्वासु कर्मततिषु। त्वम्। अनागाः- अपापः सन्। सुद्रविणः- शोभनसंपद्वान् सन्। ददाशः- ददासि। यम्। भद्रेण- अभ्युदयात्मकेन। शवसा- बलेन। चोदयासि- प्रेरयसि। चुद प्रेरणे। स सुखी भवति। वयमपि। ते- तव। राधसा- संसिद्ध्या। राध संसिद्धौ। स्याम- भवेम ॥१५॥

स त्वमग्ने सौभगत्वस्य विद्वानस्माकमायुः प्र तिरेह देव।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥ १.०९४.१६

सः- तादृशः। त्वम्। अग्ने। देव। सौभगत्वस्य- मङ्गळस्य। विद्वान्- ज्ञाता सन्। अस्माकम्- नः। आयुः- जीवनम्। प्र- प्रकर्षेण। तिर- वर्धय। नः- अस्माकं। तत्- तदायुः। मित्रः- स्नेहाधिदेवता। वरुणः- प्रकृतिनियत्यधिदेवता। अदितिः- अखण्डप्रकृतिः। सिन्धुः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहः। पृथिवी- भूमिः शरीरं वा। उत- अपि च। द्यौः- नभः चित्ताकाशो वा। ममहन्ताम्- महत्त्वसंपन्नं कुर्वन्तु ॥१६॥

Dr. Rangani